

Л. П. Васковец

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПОНЯТИЙ «ТЕРМИН», «КАЗНАЧЕЙСКИЙ ТЕРМИН», «КАЗНАЧЕЙСКАЯ ТЕРМИНОСИСТЕМА» В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

В статье обобщены взгляды ученых на термин как центральное понятие терминоведения. Подано собственное определение казначейского термина и казначейской терминосистемы. Предложена классификация казначейской лексики. В частности, выделены общеэкономические термины, профессиональная лексика и термины, заимствованные из общего употребления.

Ключевые слова: термин, казначейский термин, казначейская терминосистема.

L. Vaskovec

THE USAGE OF DEFINITIONS «TERM», «TERM TREASURY», «TREASURY TERM SYSTEM» IN MODERN LINGUISTICS

The article generalizes different research approaches to a term as the central concept in terminology. A new definition of the treasury term and treasury term system is also given. A classification of the treasury vocabulary is offered. Specifically, general economic terms are distinguished, as well as professional vocabulary and terms borrowed from the general use.

Keywords: term, treasury term, treasury term system.

УДК 811.161.2'373.611

Волянська Є. В.

МОРФОНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті покласифіковано нові слова відносно частиномовної належності, проаналізовано морфонологічні явища в нових словах, з'ясовано відповідність / невідповідність морфонологічних змін у нових словах до норм української мови, визначено продуктивні та менш продуктивні морфонологічні моделі, виявлені в нових словах української мови, окреслено перспективу дослідження морфонологічних явищ у нових словах української мови, проблеми мотивації нових слів.

Ключові слова: десубстантиви, деад'єктиви, девербативи, морфонологічні явища, палаталізація, депалаталізація, зміна наголосу, консонантні альтернації, нарощення, усічення.

Кінець ХХ–початок ХХІ століть ознаменований подіями особливого значення для української мови й українського мовознавства. Україна в 1991 р.

здобула незалежність, і українська мова стала мовою нової Української держави. Набуття українською мовою нового соціально-політичного статусу збіглося з кардинальними зрушеннями в житті українського суспільства. Такі істотні зміни в зовнішніх обставинах функціонування української мови не могли не спричинити її інтенсивного оновлення й розвитку.

За короткий час з'явилась ціла низка нових для української лексикографії неологічних словників або словників мовних інновацій. Ці словники різні за складом своїх реєстрів і за метамовою, способом опису та пояснення інновацій. Українські неологічні словники охоплюють увесь спектр лексичних інновацій, одно- і кількаслівних, або вміщують окремі їх різновиди: новотвори, нові запозичення, неосемантизми, а також висвітлюють окремі сфери функціонування нової лексики (стиль мови, тип текстів, ідіолект письменника). Поява корпусу таких спеціальних словників разом із масивами нової лексики переконливо доводить формування в сучасному українському мовознавстві окремої галузі теоретичних і прикладних досліджень – неології.

Актуальність розвідки полягає в дослідженні змін, що відбуваються на морфемному шві в нових словах української мови, яка є важливою складовою словозмінних та словотворчих процесів нових слів української мови. Варіантність, як відомо, є характерною ознакою функціонування мови і притаманна в принципі всім елементам мовної системи – від фонем до речення. Проте особливо яскраво варіантні процеси проявляються в лексиці, яка вбирає в себе зміни, що відбуваються в різних підсистемах мови. Визнання факту варіації морфем під час словозміни і словотворення стимулювало пошук й обґрунтування лінгвістичного поняття, яке б належним чином відображало всі види трансформації у їх складі. У цьому переконують праці морфологів різних лінгвістичних шкіл та напрямів (Г. Улашина, М. С. Трубецького, Д. Ворта, Г. Аронсона, Е. Станкевича, В. Дресслера, Р. Лясковського, К. Ковалик, О. О. Реформатського, В. Б. Касевича, О. С. Кубрякової, Т. В. Булигіної, Т. В. Попової, В. Г. Чурганової, С. М. Толстої, В. О. Горпинича, В. П. Русак, М. Ю. Федурко, Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської, Г. В. Пристай та ін.).

Мета нашої розвідки – покласифікувати нові слова відносно частиномовної належності, проаналізувати морфонологічні явища в нових словах, з'ясувати відповідність або невідповідність морфонологічних змін у нових словах до норм української мови, окреслити перспективу дослідження морфонологічних явищ у нових словах української мови.

За даними неологічних словників [3] можна стверджувати, що сучасне словотворення активно використовує ті морфонологічні моделі, які в системі української мови є регулярними і продуктивними. До них належать моделі зі

зміною наголосу (*мова* – *мовізми*, *вібори* – *виборізми*, *Дзюба* – *дзюбізм*, *Кравчук* – *кравчукіст*, *центр* – *центріст*, *мітинг* – *мітингар*, *берегти* – *берегун*, *міністр* – *мініструвати*, *метр* – *метреса*, «*Джинс*» – *джинсер*, *жлоб* – *жлобуватий*, *спікер* – *спікеріада*, *Гоголь* – *гоголіана*).

Наявні також утворення з переміщенням наголосу в межах твірної основи (*блázень* – *блázенія*, *глобаліза́ція* – *глобалізаці́йний*), а також на флексію у випадку, коли суфікс постакцентний (*бомж* – *бомженя*, *дойч* 'німець' – *дойчєня*). Використовуються також моделі з усіченням фінальної морфеми (*демокра́ті[ja]* – *здемокра́тити*, *бодибі́лдинг* – *бодибі́лдер*, *ганчі́рка* – *зганчі́ритися*, *зварга́нити* – *зварга́нений*, *маршру́тка* – *маршру́тник*, *епіта́фі[ja]* – *відепіта́фити*) і нарощенням морфем – оснóвних (*кіно* – *кіно́шник*) і суфіксальних (*аксесу́ар* – *аксесу́арчик*, *бензі́н* – *бензі́нчик*, *бізнесме́н* – *бізнесме́нчик*, *клієнт* – *клієнтик*, *звіт* – *зві́тик*) [4].

Часто в процесах утворення нових слів можна виявити два або більше морфонологічних явищ. В аналізованому матеріалі зафіксовано наявність такої моделі сполучуваності декількох морфонологічних явищ, як нарощення та альтернація за ознакою диспалаталізації і палаталізації (*вундеркі́нд* – *вундеркі́ндівський*, *Меджлі́с* – *меджлі́сівець*, *МАУП* – *маупі́вець*, *Інтер* – *інтері́вець*, *Грінпі́с* – *грінпі́сівець*, *МакДо́нальдс* – *макдо́нальдсі́вський*); зміна наголосу та альтернація за ознакою палаталізації / депалаталізації (*коро́ль* – *короле́ня*, *вождь* – *вожде́ня*, *вождь* – *вожди́ха*); зміна наголосу та альтернація o//o («*Барвіно́к*» – *барві́нкува́ти*); зміна наголосу та нарощення (*табу́* – *табу́[j]ува́ти*, *вето* – *ветува́ти*, *гібри́д* – *гібридиза́ція*, *мемуа́ри* – *мемуаризува́ти*, *Євро́па* – *європе́[j]іст*, *геноци́д* – *геноцида́рний*); зміна наголосу та альтернація приголосних фонем г//ж (*бог* – *божизм*); усічення та альтернація депалатальної та палатальної фонем (*графі́ті* – *графі́тник*, *регіона́льний* – *регіона́л*, *гібридиза́ці[ja]* – *гібридиза́тор*); усічення, зміна наголосу та альтернація депалатальної та палатальної фонем (*ку́ртка* – *куртя́'к*, *мерседэ́с* – *мерсю́'га*).

Значна кількість новоутворених дієслів – назви абстрактної дії та процесу – мають виразний прагматичний ореол, що наближує їх до рядів ад'єктивів на позначення ознак соціального світу. Їхньою характерною ознакою є переважно соціальна оцінка явищ, подій (позитивна, а частіше негативна), яка менше зорієнтована на визначення властивостей і поведінки людей, збільшого – на окреслення ознак соціального світу і стосунків. Перебудова соціальних відносин у суспільстві, зміна шкали оцінок, переоцінка цінностей стали тими чинниками, що зумовили зростання емоційно забарвленої та оцінної лексики в словниковому складі мови, а також активізацію словотворчих засобів, здатних оформляти цю оцінність та емоційність, – основ, суфіксів, префіксів [2, с. 139]

До неї належать назви абстрактних дій, процесів: *банáльність* – *баналітéт* (зміна наголосу á/a), *холу́й* – *ві́холуї́тися* (зміна наголосу ú/y); ознак: *євроскéптик* – *євроскепті́чний* (зміна наголосу: é/e та альтернація фонем к/ч), *впливо́логія* – *впливологі́чний* (зміна наголосу ó/o), а також найменування осіб: *Жадáн* – *жада́нівець* (н/н'), *Свобóда* – *свобóдівський* (д//д'), *Ха́ус* – *ха́усівство* (с//с') відбувається альтернація фонем за ознакою палатальність / депалатальність; *есéсівець* – *есесеня'* (зміна наголосу та альтернація фонем за ознакою палатальність / депалатальність с'//с); *Мама́й* – *мама́ївство* (нарощення форманта).

У відіменникових новотворах (десубстантивах) спостерігаємо такі морфонологічні явища: 1) зміна наголосу (*бадмінто́н* – *бадмінтоніза́ція* (ó/o) «**Бадмінтоніза́ція** всієї країни» (1+1: ТСН, 03.11.11), *бал* – *балува́ти* (á/a) «**Що ж, пішли балува́ти**» (1+1: ТСН, 27.11.10), *детекті́в* – *здетективізува́тися* (ú/и) «...**Андрій Кокотюха** нині доволі плідний детективіст. **Активізувався (здетективізува́вся)** поважний історичний романіст Іван Аврамов» (ЛУ, 45/10, с. 5), *диза́йн* – *дизайнува́ти* (á/a) «**Дизайнували** свої долі, як могли. **Таке моє покоління**» (ЛУ, 42/11, с. 3), *ба́нкінг* – *банкінгува́ти* (á/a) «**А з ким ви банкінгуєте?**» (НТН: Реклама, 03.11.11), *фурише́т* – *фуришетува́ти* (é/е) «**Ми «фуришетува́ли»** після вечора, але для повноцінних емоцій цього було замало, і ми поїхали проваджати вінничан Житомирською трасою» (ЛУ, 36/10, с.3), *пара́д* – *парадува́ти* (á/a) «...вони [«**Наші**»] **парадува́ли** вулицею Шевченка в Москві» (СТБ: Вікна, 04.11.10), *чат* – *чатня'* (а/a) «**Чатня**» (заставка до передачі) (QTV, 04.11.12), *юнак* – *юнакува́ти* (á/a) «**Тут він, коли переїхав із батьками з Дерманя, пас корови, юнакува́в**» (ЛУ, 1/10, с. 5), *я'нгол* – *заянголі́ти* (я'/я), *я'щірка* – *ящіро́к* (я/я) «**І їхні дві Високості – ящірка і ящіро́к – один до одного в гості їздили через місток**» (В. Терен. Ящірка і ящір); 2) зміна наголосу + консонантні альтернації (*вовк* – *вовчіти* (о/о, к/ч) «**Дичію, вовчію, темнію, б'ю байдики, себто байбачу**» (А. Жикол. Дичію), антибіо́тик – антибіотичний (о/о, к/ч); 3) консонантні альтернації (*байбак* – *байбачити* (к/ч) «**Дичію, вовчію, темнію, б'ю байдики, себто байбачу**» (А. Жикол. Дичію), *напівкро́к* – *напівкро́чок*, *наївня'к* – *наївнячо́к*, *пасту́х* – *відпасту́шитись* (х//ш), *сті́льник* – *сті́льничка* (к//ч). Як синонім до слова *мобільний*, хоч і значно рідше, використовують прикметник *сті́льниковий* також з новим, спеціалізованим значенням «мережа колективних прийомопередавачів для телефонного зв'язку» Проте, крім словосполук *сті́льниковий* (багатоканальний) *телефон*, *зв'язок*, *сті́льникова мережа*, у доступних джерелах раніше не було виявлено похідних від цих прикметників [1, с. 157]; 4) альтернації за ознакою палатальності / депалатальності (*обличчя* – *знеобличитись* (чч/ч) «**Проблема в іншому – як не розчинитися в цьому світі, не втратити самоцінності і**

самоцвітності, не **зобличитись**, не примножити кількість народів, які не відбулися» (ЛУ, 19/10, с. 4), кіно – кінівець (н//н'), МАН – манівка (н//н') «Вона колишня моя **манівка** і призерка» (із розмови); 5) зміна наголосу + альтернації за ознакою палатальності / депалатальності (домогосподар – домогосподарювати (ó/о, р//р') «Насправді в Греції протестують усі: ... хто має роботу і хто **домогосподарює**...» (СТБ: Вікна, 29.06.11), сон – соня'р (о/о, н//н') «Черговий пацієнт до лікаря-соняра...» (1+1: ТСН, 21.03.11), хам – хамізм (á/а) «Що культура протистойть **хамізму**, тоді як цивілізація його культивує» (ЛУ, 41/10, с. 3), благополуччя – благополуч'їзм (у/у, чч/ч); 6) усічення (лірика – ліриз'ація, голографі[ja] – голографізувати, Ірланді[ja] – ірландиз'ація); 7) інтерфіксація + зміна наголосу (мас-м'едіа – мас-медійник); 9) зміна наголосу + вокалічні альтернації (вінок – вивінковувати (о//о) «Нестор Чир, як мольфар, своїм сонетом, як первоцвітом, видобуває затаєні у природі значення і **вивінковує** ними думку» (ЛУ, 8/10, с.7), ніч – споноч'їти (і/і, і//о).

Характерними морфонологічними явищами для віддієслівних новотворів (девербативів) є: 1) усічення + зміна наголосу (люб'їти держ'аву – державолубець, (жувати – жу'ї «Із першим **жуєм** відчуй смак...» (реклама, канал М 1, 21.04.13); 2) зміна наголосу (дон'осити – донос'їзм (ó/о) «Спаплюжили їй кривавий партбюрократизм, насаджуваний **«донос'їзм»** і здеморалізовані колгости, де люди навчилися не поважати одне одного, а красти» (ЛУ, 23/10, с. 1), затул'їти – зату'їлини (і/и) «На роти зату'їлиних Є у нас **зату'їлини**» (В. Простопчук. Непристойні гноми); 3) альтернації за ознакою палатальності / депалатальності (закалькований – закалькованість (н//н') «Укладеному О. Авраменком збірникові текстів для диктантів...можна закинути багато що. І **закалькованість** (чи не з кожного зі 100 поданих текстів...)» (ЛУ, 19/10, с. 8), збаб'їти – збаб'їння; 4) консонантні альтернації (знай'омити – роззнай'омлення (м/мл); 3) консонантні альтернації + альтернації за ознакою палатальності / депалатальності (недолюблювати – недолюбець (б/бл'). Визначення твірного слова для останнього наведеного новотвору-девербатива становить лінгвістичну проблему. Проблема мотивації нових слів є перспективою для подальшого вивчення і дослідження в морфонологічному аспекті.

У **деад'єктивах** спостерігаємо такі морфонологічні явища: 1) альтернації за ознакою палатальності / депалатальності (антиподний – антиподність (н//н') «... кожен під своїм кутом зору – гостросоціальні поети, «каліграфічні» й емоційно-експресивні, все далі – **антиподність**» (ЛУ, 38/10. с. 1), білохалатний – білохалатність (н//н') «Щоб ваша **білохалатність** не мала нічого спільного з просто халатністю!» (ЛУ, 47/11, с. 12), побутовий – побутовізм (в//в), дротяний – здротяніти (н//н'), отарний – отарність (н//н') «Безпорадність,

почуття меншовартісності, боягузтво, кріпацтво, брудний побут, деспотична влада «старшака» в родині, гніт уряду – усе це викликало рабську **отарність** москвина-росіянина» (ЛУ, 39/10, с. 6), слабоалкогольний – слабоалкоголка (л'/л) «Закон про вживання **слабоалкоголки** від сьогодні вже діє» (1+1: ТСН, 15.02.10), плебеїзований – плебеїзованість (н'/н') «**Плебеїзованість** українських державників плюс відсутність характеру – зіграли зловісну роль у тому, що маємо державу на курячих ніжках» (ЛУ, 41/10, с. 3); 2) зміна наголосу (банальний – баналізація (á/a) «Психологія плебейства – **баналізація** реальності» (ЛУ, 41/10, с. 3); 3) альтернативі за ознакою палатальності / депалатальності + зміна наголосу (однаковий – зоднаковіти (á/a).

Характерною особливістю творення нових слів, переважно авторських оказіоналізмів, є черезкроковий словотвір. Цей спосіб словотворення поширений у публіцистичному, художньому та розмовному стилях мовлення і є достатньо продуктивним. Розглянемо приклади новотворів, утворених таким шляхом: *південь* – «*опівднити*» – *опівднений* (н'/н, е'/ø) «*Й одразу крізь вечір, опівднений вечір, Відлунивсь отой «залізничний алюр...» І бомба, що матері влучила в плечі...»* (Г. Булах. Борис Нечерда), *чип* – «*чипувати*» – *чипований* (ú/и) «**Чиповані** українці (титри до сюжету). Чи будуть українці мати особисті чипи?» (СТБ: Вікна, 23.09.11), *мураха* – «*змурашити*» – *змурашений* (х'/ш), *скіф* – «*оскіфити*» – *оскіфлений* (ф'/фл), *поляк* – «*приполячити*» – *приполячений* (к'/ч) «*Карту поляка дають не всім, а тільки тим, хто **приполячений***» (СТБ: Вікна, 03.08.11), *наркотик* – «*знаркотити*» – *знарочений* (к'/ч), *чумак* – «*вчумачити*» – *вчумачений* (к'/ч) «*Й скрипить розпеченим залізом На кризі неба – рідне слово, **вчумачене** чумацьким возом І шаблі сизим ковом*» (Г. Булах. Небесна учта), *гламур* – «*гламуризувати*» – *гламуризований* (у/у) «*Тобто організатори престижного й популярного інтелектуального марафону, яким є конкурс, роблять те, що перестали робити наші комерціалізовані й гламуризовані ЗМІ*» (ЛУ, 20/10, с. 8), *гуґл* – «*гуґлізувати*» – *гуґлізація* (л'/л') «*...по-друге, в умовах **гуґлізації** вже цілому поколінню може здатися, ніби воно все знає або може миттєво дізнатися*» (ЛУ, 49/11, с. 2), *все можна* – «*всеможний*» – *всеможність* (н'/н') «*Така творча активність буває хіба що в молодих людей, яких живить прекрасна ілюзія **всеможності**, коли здається: тобі не вистачає лише точки опори, щоб перевернути світ*» (ЛУ, 6/10, с. 2), *підфотошоп* – *підфотошоплений* (п'/пл) «**Підфотошоплені** світлини актриси і політиків...» (1+1: ТСН, 09.03.11).

Утворені від сполучення слів: *без книги* – *безкнижник* (г'/ж), *зелень їсти* – *зеленоїд* (н'/н'), *вовк-собака* – *вовкособ* (ó/о), *воскресіння Христа* – *воскресохрист* (с'/с), *Верховна Рада* – *верховнорадівський* (д'/д').

Увесь наведений матеріал доводить вагоме значення морфологічних трансформацій у системі сучасного українського словотворення. Найбільш численною групою новотворів є десубстантиви. Морфологічними явищами, які характерні для цієї групи, є зміна наголосу (одне з найпродуктивніших морфологічних явищ у досліджуваному матеріалі), консонантні альтернації домінують над вокалічними, чергування фонем за ознакою палатальності / депалатальності, менш продуктивними зафіксованими явищами є нарощення, усічення, інтерфіксація. У групі девербативів усічення трапляється частіше, ніж у десубстантивах, проте наявні також такі морфологічні явища, як альтернації консонантних фонем та палатальності / депалатальності. У групі деад'єктивів найпродуктивнішим різновидом морфологічних явищ є альтернація за позицією палатальності / депалатальності. Досить часто в аналізованому матеріалі трапляються новотвори з кількома морфологічними явищами одночасно.

Перспективу подальшого дослідження словотвірної морфології нових слів убачаємо у виокремленні моделей, типів і класів нових слів за частиномовною належністю, продуктивністю і регулярністю морфологічних явищ у неолексемах сучасної української мови.

Список літератури

1. Карпіловська Є. А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи : регулятори системної рівноваги / Є. А. Карпіловська // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 148–158.
2. Клименко Н. Ф. Диференційні та інтеграційні процеси в лексиці та словотворенні сучасної української мови / Н. Ф. Клименко // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 136–147.
3. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації. 2010–2011 : [словник] / А. Нелюба, С. Нелюба. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2012. – 100 с.
4. Федурко М. Ю. Доминирующие морфологические модели в системе современного украинского словообразования // Славянские языки и культуры в современном мире : международный научный симпозиум / [труды и материалы; сост. О. В. Дедова, Л. М. Захаров; под общим руководством М. Л. Ремневой]. – М. : МАКС Пресс, 2009. – С. 135.

Е. В. Волянская

МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НОВЫХ СЛОВ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье квалифицированы новые слова относительно принадлежности к частям речи, проанализированы морфологические явления в новых словах, выяснено соответствие / несоответствие морфологических изменений в новых словах нормам украинского языка, определены продуктивные и менее

продуктивные морфологические модели, обнаруженные в новых словах украинского языка, очерчена перспектива исследования морфологических явлений в новых словах украинского языка, проблемы мотивации новых слов

Ключевые слова: десубстантивы, деадъективы, девербавиты, морфологические явления, палатализация, депалатализация, изменение ударения, консонантные альтернации, наращивание, усечение.

I. Volianska

MORPHONOLOGICAL FEATURES OF DERIVATION OF NEW WORDS IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

In this article new words are grouped according to the parts of speech origin; morphological phenomena in new words are analyzed, congruence or incongruity in morphological changes in the new words according to the norms of the Ukrainian language are clarified, and productive and less productive morphological models in the new words of Ukrainian language are defined. The article outlines the future research of morphological new phenomena in the words of the Ukrainian language and the problem of motivating the creation of new words.

Keywords: noun derivatives, adjective derivatives, verbal derivatives, morphological phenomena, palatalization, depalatalization, stress variation, consonant alternation, upbuilding, truncation.

УДК 811.161.2'373.611

Демешко І. М.

ПРОБЛЕМИ МОРФОЛОГІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ДЕВЕРБАТИВІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У статті розглянуто проблемні питання дериваційних відношень, напрямків морфологічних трансформацій, визначено нові класифікаційні принципи морфологічного аналізу девербативів, окреслено проблеми моделювання віддієслівних іменників у сучасній українській літературній мові. Установлено, що реконструкція вершинних дієслів словотвірних гнізд дає можливість правильно визначити напрямок словотвірної мотивації, морфологічний тип і встановити морфологічну модель.

Ключові слова: словотвірна морфологія, девербатив, словотвірне гніздо, морфологічна позиція, морфологічна модель.

В україністиці початку ХХІ століття помітною є тенденція до ускладнення досліджень зі словотвірної морфології, що зумовлено намаганням глибше проникнути в механізм функціонування морфологічного проміжного рівня мови в цілому й кожної морфологічної трансформації зокрема. Воно виявилось передусім у зверненні дослідників до вивчення морфології